

УДК:346

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.23>

СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ (ВІЛЬНИХ) ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН ЯК ЗАСІБ ДЕРЖАВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОКРЕМИХ ТЕРИТОРІЙ

Петруненко Я.В.,
доктор юридичних наук, професор
кафедри адміністративного та господарського права
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Петруненко Я.В. Створення спеціальних (вільних) економічних зон як засіб державного стимулювання економічного розвитку окремих територій.

Статтю присвячено дослідженню правових засад утворення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон. Обґрунтовано, що утворення спеціальної (вільної) економічної зони є дієвим засобом державного стимулювання економічного розвитку окремих територій. Проведено аналіз економічної ефективності утворення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон. Встановлено, що важливими показниками такої ефективності є: скорочення рівня безробіття на відповідній території, збільшення інвестиційних надходжень, розвиток виробництва тощо.

Автором виявлено окремі проблемні аспекти правового регулювання утворення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон. Зокрема, на підставі проведеного аналізу визначено, що Податковий кодекс України та Митний кодекс України не містять норм, що визначають особливості податкового та митного режимів на територіях спеціальних (вільних) економічних зон, а після внесення у 2005 році змін до Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» припинено спеціальний пільговий режим оподаткування на вказаних територіях, що взагалі поставило під сумнів доцільність функціонування спеціальних економічних зон. Також виявлено, що нормативно-правовий акт, який визначав порядок та методику оцінювання ефективності функціонування спеціальної (вільної) економічної зони, втратив свою чинність, однак, нового акта з урахуванням сучасних економічних вимог та потреб не розроблено.

Досліджено досвід деяких зарубіжних країн у сфері утворення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон. На підставі проведеного науково-правового аналізу розроблено ряд пропозицій щодо удосконалення правового регулювання у сфері утворення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон, зокрема, шляхом внесення змін та доповнень до Податкового та Митного кодексів України, законів України, якими урегульовано утворення та функціонування відповідних спеціальних (вільних) економічних зон.

Ключові слова: спеціальні (вільні) економічні зони, спеціальний режим оподаткування, спеціальний митний режим, економічна ефективність.

Petrunenکو Ya. Creation of special (free) economic zones as the state stimulate development of some territories.

The article is devoted to the study of the legal basis for the formation and functioning of special (free) economic zones. It is substantiated that the creation of a special (free) economic zone is an effective means of state stimulation of economic development of individual territories. The economic efficiency of the formation and functioning of special (free) economic zones is analyzed. It is established that important indicators of such efficiency are: reduction of unemployment in the respective territory, increase of investment income, development of production, etc.

The author has identified some problematic aspects of the legal regulation of the formation and functioning of special (free) economic zones. In particular, on the basis of the analysis it was determined that the Tax Code of Ukraine and the Customs Code of Ukraine do not contain rules that determine the peculiarities of the tax and customs regimes in the territories of special (free) economic zones, and after the 2005 amendments to the Law of Ukraine «On General Principles» the creation and functioning of special (free) economic

zones "the special preferential tax regime in the specified territories was terminated, which in general called into question the expediency of functioning of special economic zones. It was also found that the legal act, which determined the procedure and methodology for assessing the effectiveness of the functioning of the special (free) economic zone, has lost its validity, however, a new act, taking into account modern economic requirements and needs, has not been developed.

The experience of some foreign countries in the field of formation and functioning of special (free) economic zones is investigated. On the basis of the scientific and legal analysis, a number of proposals for improving the legal regulation in the field of formation and functioning of special (free) economic zones were developed, in particular, by introducing amendments to the Tax and Customs Codes of Ukraine, laws of Ukraine, which regulate the formation and functioning of the respective special (free) economic zones.

Key words: special (free) economic zones, special mode of taxation, special customs regime, economic efficiency.

Постановка проблеми. Одним із дієвих засобів державного стимулювання економічного розвитку окремих територій є утворення спеціальних (вільних) економічних зон (далі – СЕЗ). Практика утворення таких зон поширена у багатьох країнах світу, оскільки це сприяє підвищенню інвестиційної привабливості регіону, який через деякі кліматично-природні, економічні та інші особливості відстає за рівнем економічного розвитку.

Разом з тим, у науці господарського права триває дискусія щодо ефективності функціонування СЕЗ у сучасній державі, зокрема, через диспропорційність державних видатків, понесених у формі недоотримання податкових та митних надходжень, а також надання інших пільгових умов суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність на території таких зон, та очікуваним економічним результатом від запровадження таких заходів.

У зв'язку з цим виникає необхідність у проведенні науково-правового аналізу сучасного стану законодавчого регулювання, а також ефективності утворення та функціонування СЕЗ в Україні.

Стан дослідження. Окремі аспекти проблеми утворення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон в Україні та у деяких зарубіжних державах досліджували такі науковці як Ю.В. Войцеховська, Ю.В. Гусєв, О.Р. Зельдіна, Д.В. Зятіна, А.О. Мавріна, О.П. Подцерковний, В.В. Поєдинок, А.О. Сошников, М.В. Штань та інші. Однак, наразі у вітчизняній науці господарського права недостатньо актуальних наукових досліджень, присвячених визначенню й аналізу сучасного стану та перспектив розвитку законодавства у сфері утворення СЕЗ як засобу державного стимулювання економічного розвитку окремих територій.

Метою статті є визначення сучасного стану та перспектив розвитку законодавства у сфері утворення спеціальних (вільних) економічних зон як засобу державного стимулювання економічного розвитку окремих територій, у тому числі з урахуванням зарубіжного досвіду у цій сфері. Для реалізації вказаної мети у статті поставлено такі **завдання**: 1) визначити поняття та господарсько-правові особливості СЕЗ як засобу державного стимулювання економічного розвитку окремих територій; 2) провести аналіз сучасного стану правового регулювання утворення та функціонування СЕЗ; 3) дослідити зарубіжний досвід правового регулювання утворення та функціонування СЕЗ та визначити способи його використання для удосконалення господарського законодавства України у відповідній сфері.

Вклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» [1], метою створення СЕЗ є залучення іноземних інвестицій та сприяння їм, активізація спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності для нарощування експорту товарів і послуг, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг, залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку України.

При цьому у науковій літературі висловлюється думка про те, що необхідність в утворенні СЕЗ обумовлена цілою низкою факторів, серед яких є територіальна нерівномірність соціально-економічного розвитку, притаманна країнам, регіонам, адміністративно-територіальним одиницям. Причинами просторових диспропорцій, на думку Ю.В. Гусєва, є: неоднакові природно-кліматичні умови; нерівномірне розташування покладів корисних копалин та неоднаковий рівень їхньої фактичної залученості до господарського обігу; різне розташування відносно інших регіонів держави, зовнішніх кордонів та зарубіжних країн із неоднаковим рівнем соціально-економічного розвитку та політико-правовою системою; різне транспортно-географічне та геополітичне розташування тощо [2, с. 63].

Таким чином, СЕЗ є засобом державного стимулювання саме економічного регіонального розвитку, що є частиною державної регіональної політики. За допомогою утворення СЕЗ держава намагається ліквідувати установлену на відповідних територіях економічну нерівність, зумовлену певними особливостями регіону, тобто утворення СЕЗ слід розглядати як один із засобів державної підтримки у формі стимулювання економічного розвитку регіонів.

У зв'язку з цим необхідно погодитись з думкою вчених, які зауважують, що СЕЗ є одним з інструментів активізації інвестиційної діяльності за рахунок використання митно-податково-валютних пільг, що націлені на розвиток виробничо-технологічного потенціалу окремої території. Економічні відносини, що виникають у СЕЗ, забезпечують оптимізацію фінансово-розрахункового, податково-митного, валютного, ліцензійно-дозвільного режиму реалізації бізнес-процесів [3, с. 8].

Слід зазначити, що на сьогодні в Україні утворено одинадцять СЕЗ, зокрема на підставі законів України «Про спеціальну економічну зону «Яворів» [4], «Про спеціальну економічну зону «Рені» [5], «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» [6] тощо.

Разом з тим, серед правників триває дискусія з приводу доцільності та ефективності утворення та функціонування СЕЗ.

Так, переважна більшість науковців наводять обґрунтування на користь доцільності та достатньої ефективності такого засобу стимулювання економічного розвитку регіонів, як утворення СЕЗ. Зокрема, М.В. Штань у своєму дисертаційному дослідженні на підставі проведеного економічного аналізу дійшов до висновку про те, що впровадження спеціальних економічних зон з початку 1999 року було інструментом стимулювання економіки України, що передбачав залучення інвестицій, технологій та створення нових робочих місць. При цьому економічні показники розвитку спеціальних економічних зон свідчили про їх достатню ефективність в Україні. Так, станом на 1 січня 2015 р. у шість СЕЗ за інвестиційними проектами, що реалізуються, фактично надійшло 658,2 млн. дол. [3, с. 11].

Водночас, деякими спеціалістами у галузі економіки висловлюються застереження стосовно зловживання суб'єктами господарювання, що здійснюють діяльність у СЕЗ, податковими та митними пільгами, які встановлені на відповідній території, що має наслідком суттєве недоотримання коштів державним бюджетом.

Про це, зокрема, йшлося у Пояснювальній записці до проекту Закону України від 25 березня 2005 р. № 2505-IV «Про державний бюджет на 2005 рік» [7], у результаті прийняття якого, серед іншого скасовано окремі спеціальні режими, які діяли у СЕЗ і на територіях зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності та технологічних парках, зокрема, пільгові митний та податковий режими.

Таким чином, на сьогодні, внаслідок прийняття вказаного Закону, у СЕЗ діють лише специфічні валютно-фінансові умови, банківсько-кредитна система, система кредитування і страхування, умови окремих видів платежів та система державного інвестування [1].

Разом з тим, на практиці скасування податкових та митних пільг на території СЕЗ призвело до суттєво зниження інвестиційної привабливості відповідних регіонів та як наслідок – скорочення інвестиційних надходжень.

Приміром, у зверненні групи депутатів Верховної Ради України зазначається, що на території СЕЗ «Закарпаття», яка була утворена та діє на основі Закону України від 22 березня 2001 р. № 2322-III «Про спеціальну економічну зону «Закарпаття» [8], зменшився обсяг залучення іноземних інвестицій. Як наслідок, починаючи з 2005 року в області не зареєстровано жодного інвестиційного проекту в рамках цього Закону, оскільки інвестори втратили можливість отримати задекларовані інвестиції в розмірі 1,2 млрд. дол. США. У зверненні також йдеться, що зареєстровані на території СЕЗ «Закарпаття» проекти недоотримали 155 млн. грн. фінансування [9].

З метою повернення СЕЗ статусу інвестиційно привабливої території у 2015 р. ініційовано прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» (щодо гарантій інвестиційної діяльності на території вільних (спеціальних) економічних зон)» від 9 жовтня 2015 р. реєстр. № 3289 [10], який у подальшому було відкликано. Цим законопроектом пропонувалось повернути окремі податкові та митні пільги для суб'єктів інвестиційної діяльності на території СЕЗ.

Визначаючи оптимальну систему функціонування СЕЗ, необхідно виходити з того, що ефективність державної податкової та митної політики у контексті забезпечення сталого економічного регіонального розвитку залежить від таких факторів, як: особливості відповідної території; основні проблеми, на вирішення яких спрямоване встановлення спеціального економічного режиму, тобто мета

утворення СЕЗ; результати, які заплановано досягти шляхом утворення СЕЗ; пріоритетні інвестиційні проекти, яким надаватиметься перевага, та умови їх реалізації тощо. Враховуючи наведене, вбачається за необхідне вводити лише окремі податкові та/або митні пільги з урахуванням особливостей та потреб розвитку кожної конкретної зони (наприклад, невключення до бази оподаткування окремих інвестиційних доходів тощо).

Крім того, слід зазначити, що на сьогодні застосування спеціального податкового та митного режимів до суб'єктів господарювання, що здійснюють таку діяльність у СЕЗ, неурегульовані у Податковому [11] та у Митному кодексах України [12]. Тому внесення змін до Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» має бути узгоджено з відповідним удосконаленням податкового та митного законодавства.

До законодавчих недоліків, які потребують нагального вирішення, слід також віднести відсутність методики оцінювання ефективності функціонування СЕЗ. Зокрема, до червня 2016 р. діяв Порядок проведення аналізу результатів функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2001 р. № 184 [13], який втратив чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 382 [14].

Наразі нового порядку аналізу ефективності функціонування СЕЗ не розроблено, а податкові та митні пільги на території СЕЗ були ліквідовані, що свідчить про фактичне припинення спеціального пільгового режиму на утворених в Україні СЕЗ.

Разом з тим, слід погодитись з науковцями, які зазначають, що відмова законодавця від використання спеціальних економічних зон є неоправданою та передчасною [15, с. 166–168].

Аргументуючи наведену тезу, необхідно звернутися до вивчення досвіду деяких зарубіжних країн.

Наприклад, у США зазначені зони створюються у вигляді технопарків, в Японії – технополісів. У Китаї зони розвитку нової і високої технології формуються у вигляді інноваційних центрів, сформованих експортно-виробничих зон, які вже перебувають на достатньому рівні розвитку і яким необхідна переорієнтація на випуск наукоємної продукції. Вони створюються, як правило, в процесі реалізації державних планів з розвитку науки і техніки [16, с. 133].

У Польщі підприємцям у СЕЗ надається державна допомога у вигляді таких пільг: звільнення від податку на прибуток (для юридичних осіб), податку на доходи (для фізичних осіб), місцевих податків та зборів, зокрема від земельного податку та податку на нерухоме майно; встановлення пільгових цін на придбання земельних ділянок із повністю підготовленою інфраструктурою для виробництва; надання безкоштовних адміністративних послуг щодо реєстрації та ведення бізнесу, дотації на працевлаштування безробітних тощо [17, с. 128].

Деякі науковці зазначають, що на території Польщі у СЕЗ працюють не лише фірми з галузі високих технологій, але також підприємства легкої промисловості, сфери послуг тощо. При цьому найбільший приплив інвестицій і створення робочих місць відбуваються в тих регіонах, де є порівняно розвинена інфраструктура, логістика і промисловість (Вроцлав, Бидгощ, Лодзь), а не в слаборозвинених економічно і з високим рівнем безробіття (Стараховіцька, Сувальська, Слупська СЕЗ) [18, с. 46].

В Албанії утворено три СЕЗ, спеціалізовані на технічному та економічному розвитку. Державне регулювання зонами здійснюється Міністерством економіки, яке організовує відбір приватних розробників та менеджерів для окремих зон через публічний тендер. У Боснії та Герцеговині є чотири діючі вільні економічні зони, три з них функціонують як повністю приватні організації, тоді як одна зона працює на державному регулюванні. У зонах розміщується близько 100 компаній. Ці зони становлять 6% всього експорту країни; працевлаштовано понад 1 700 осіб. У Сербії існує 14 діючих вільних економічних зон. У зонах розміщено 240 багатонаціональних компаній. На сучасному етапі ці зони виробляють 16% всього експорту; зайнято більше 22 000 осіб, а загальний обіг виробництва складає 4,6 млн. євро [19, с. 66, 68, 75].

Таким чином, досвід функціонування СЕЗ в деяких зарубіжних державах свідчить про достатньо високу ефективність цього засобу державного стимулювання господарської, головним чином, інвестиційної та інноваційної діяльності на території відповідних зон. Однак, для того, щоб відповідні зони мали високу ефективність в Україні необхідно привести законодавство у відповідність до сучасних суспільно-економічних вимог з урахуванням того, що: пріоритет має надаватися інноваційним та високотехнологічним напрямкам господарської діяльності та інвестиційним проектам, спрямованим на інноваційний розвиток; встановлення особливого режиму адміністрування розвитком територій, що

передбачає спеціальні умови здійснення державного контролю за господарської діяльністю; проведення постійного моніторингу ефективності функціонування СЕЗ тощо.

З цього приводу науковцями висловлюються різні пропозиції. Так, деякі науковці вказують на необхідність періодичного проведення моніторингу ефективності функціонування СЕЗ. Зокрема, зазначається, що розробники політики повинні оцінювати переваги зон з точки зору обсягу залучених у вітчизняну економіку інвестицій у порівнянні з витратами на розвиток відповідних територій. Ця оцінка повинна враховувати, чи є інвестиції стійкими чи носять лише тимчасовий характер. Ефективність витрат на зони слід оцінювати в порівнянні з іншими потенційними інструментами політики [19, с. 63].

М. Скиба з метою удосконалення функціонування СЕЗ пропонує: законодавчо закріпити нові підходи щодо запровадження спеціальних режимів стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності, реформування існуючих СЕЗ та створення нових типів СЕЗ, спрямованих на активізацію інвестиційно-інноваційної діяльності; розглянути можливість закріплення на законодавчому рівні поняття «науково-впроваджувальної зони» як зони, що створюється з метою розвитку наукового і виробничого потенціалу, досягнення нової якості економічного зростання, випуску на ринок нових товарів та послуг, забезпечення їх конкурентоспроможності шляхом стимулювання фундаментальних і прикладних досліджень з подальшим упровадженням результатів наукових розробок у виробництво та просування їх на ринок та ін. [16, с. 136].

О.О. Вороніна вважає, що для розбудови ефективних СЕЗ необхідно врахувати такі аспекти: активно впроваджувати вже напрацьований позитивний досвід шляхом створення регіональних особливих економічних зон, зокрема агропромислового типу; законодавчо закріпити зважену й ефективну систему податкових, митних, валютних та організаційних пільг; сформувати ефективні форми взаємодії місцевих органів державної виконавчої влади, органів місцевого та регіонального самоврядування, органу господарського розвитку і управління СЕЗ на основі загальної зацікавленості в досягненні високих соціально-економічних результатів діяльності тощо [20, с. 28].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, слід резюмувати наступне. Проведений у даній статті аналіз дає підстави дійти до висновку про те, що СЕЗ може виявитись потужним засобом стимулювання господарської діяльності, оскільки, використовуючи пільгові податковий та митний режими у таких зонах та інших особливих територіях, держава усуває розбіжності розвитку певних регіонів шляхом залучення інвестицій для соціально-економічного розвитку на таких територіях. Однак, зважаючи на той факт, що відсутність обґрунтованої фіскальної політики може призвести до недоотримання доходів державного бюджету, законодавче запровадження податкових та митних пільг у СЕЗ має здійснюватися на основі дотримання принципу економічної доцільності та ефективності.

З метою удосконалення господарського законодавства у сфері регулювання функціонування СЕЗ вбачається за необхідне: визначити у Податковому та Митному кодексах України види спеціальних (пільгових) податкових та митних режимів, які можуть встановлюватися у СЕЗ; доповнити Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», поновивши у ньому правові засади надання податкових та митних пільг для суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у відповідних зонах, а конкретні види пільг визначити у законах, що регламентують функціонування відповідних СЕЗ; вводити лише окремі податкові та/або митні пільги з урахуванням особливостей та потреб розвитку кожної конкретної зони; встановити особливий режим адміністрування розвитком територій, що передбачає спеціальні умови здійснення державного контролю за господарської діяльністю; розробити та затвердити Методику визначення ефективності СЕЗ тощо. Також доцільно переглянути види та кількість СЕЗ з урахуванням пріоритетності саме інноваційного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон: Закон України від 13 жовтня 1992 р. № 2673-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-12>.
2. Гусєв Ю.В. Поняття спеціальних (вільних) економічних зон і території пріоритетного розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 22/2015. С. 59–65.
3. Штань М.В. Державна стратегія управління спеціальними економічними зонами: автореф. дис. ... канд. економ. наук. Спеціальність 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». К., 2016. 24 с.

4. Про спеціальну економічну зону «Яворів»: Закон України від 15 січня 1999 р. № 402-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-14>.
5. Про спеціальну економічну зону «Рені»: Закон України від 23 березня 2000 р. № 1605-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1605-14>.
6. Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України: Закон України від 12 серпня 2014 р. № 1636-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1636-18>.
7. Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України: Закон України від 25 березня 2005 р. № 2505-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-15>.
8. Про спеціальну економічну зону «Закарпаття»: Закон України від 22 березня 2001 р. № 2322-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-14>.
9. Дев'ять народних депутатів ВРУ розроблятимуть зміни до Закону України «Про спеціальну економічну зону «Закарпаття»: Офіційний веб-сайт Закарпатської обласної ради. URL: <https://zakarpat-rada.gov.ua/?s=%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0+%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0+%D0%B7%D0%BE%D0%BD%D0%B0>.
10. Про внесення змін до Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» (щодо гарантій інвестиційної діяльності на території вільних (спеціальних) економічних зон)» від 9 жовтня 2015 р. реєстр. № 3289. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH2JD00I.html.
11. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
12. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
13. Про Порядок проведення аналізу результатів функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2001 р. № 184. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/184-2001-%D0%BF>.
14. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету міністрів України від 24 червня 2016 р. № 382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/382-2016-%D0%BF>.
15. Сошников А.О. Окремі питання дієвості спеціальних (вільних) економічних зон. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 52. Т. 1. С. 166–168.
16. Скиба М. Спеціальні економічні зони як інструмент активізації інвестиційно-інноваційної діяльності: теоретико-прикладний аспект. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2011. № 3. С. 129–137.
17. Карлін М.І. Досвід функціонування спеціальних економічних зон у постсоціалістичних країнах та можливості його застосування в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». 2016. № 3(31). С. 126–132.
18. Войцеховська Ю.В., Мавріна А.О., Войцеховська В.В. Спеціальні економічні зони: зарубіжний досвід та перспективи в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Проблеми економіки та управління. 2016. № 847. С. 42–48.
19. Tracking Special Economic Zones in the Western Balkans: Objectives, Features and Key Challenges: Secretary-General of the OECD. 2017. URL: http://www.oecd.org/south-east-europe/SEZ_WB_2017.pdf.
20. Вороніна О.О. Досвід функціонування вільних економічних зон в Україні та перспективи їх подальшого розвитку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». 2018. № 11(39). С. 24–29.